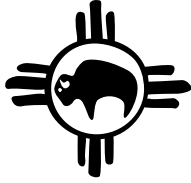

OBSAH

Úvod	7
Vesmír indiánů Navaho	12
První muž a řád světa	21
Gahe	25
Hráč a krocan	29
Havran a zvířata	35
Čtyři sestry z Acomy	38
Dívka a oblak	44
Hadí pohádka	49
Děti mraků	55
Sokus Waiunats	58
Kačer a Severozápad	63
Kouzelník od Huronského jezera	66
Sluneční muž a Měsíční žena	69
Lov na medvěda	73
Bratři a ropucha stromová	75
Deset bratrů	78
Můvis	83
Dobro a zlo	87
Falešné tváře	90
Stvoření země	92
Hromovládce	94
Matka kukuřice	97
Jak zajíc ukradl oheň	100
Zajíc a jelen	104
Šnečí muž	109
Jak vznikl medvědí tanec	112
Bezjazyk	116
Matka kukuřice a Černá létavice	122
Bizoní žena	125
Obludy	129
Ten, který přivolává bizony	132
Starý hnědý kůň	136

Dvoutvář	140
Bizoní duch	144
Medvědí muž	147
Zaječí běh	151
Ja-ukweikam	153
Kojot, který uspořádal svět	158
Hesken	162
Jelení žena	168
Žáby a Měsíční muž	173
Havran Jelk	175
Kouzelný kyj	179
Dobrodružná plavba po moři	184
Příběh lososa	189
Jak se stal šípař lidojedem	194
Netopýr	197
Tkalmas Slewis	199
Lov na jeleny	201
Olelbis	205
Palawaiké	213
Jak byl objeven oheň	216
Jak dvě dívky navštívily své milé	219
Jak ukradli slunce	222
Podivuhodná kamenná kánoe	225
Cesta do říše stínů	228
Slunce a měsíc	233
Žena Karibu	235
Jak vznikl narval	240
Vlčí nevěsta	244
Dodatky	253
Indiánské kmeny	254
Rejstřík původních verzí jmen	261
Bibliografie	262

ÚVOD

Pohádky a pověsti jsou jako tažní ptáci, nejsou vázány na žádné místo, putují přes hranice a moře. S pohádkami indiánů tomu není jinak, také ony se linou z mnoha pramenů, překračují hranice kmenů a nezřídka urazí dalekou cestu. Srovnávací výzkum pohádek si stanovil za cíl takové cesty odhalit. Tématem této knihy však není srovnávat varianty a zjišťovat příbuznosti. Čtenář, který se zajímá o tyto či podobné otázky, nechť je odkázán na bibliografickou část, kde najde uspokojivý výběr mnoha sbírek, které k tomuto tématu existují.

Při sestavování pohádek mi záleželo především na tom, abych poskytl přehled o pokladnici pohádek severoamerických indiánů. Pod pojmem Severní Amerika se zde rozumí oblast severně od mexické hranice, dělení, které se sice odchyluje od toho obvyklého geografického, z hlediska etnografického je však odedávna všeobecně akceptováno. Rámec naší sbírky nedovoluje pustit ke slovu všechny kmeny z této oblasti, proto muselo jako jediné vodítko posloužit to typické – to, co dělá pohádku indiánskou pohádkou. Zároveň jsme se pokusili vystihnout zeměpisný výběr, abychom ukázali, že mezi kmenovou kulturou a stylem pohádek existuje souvislost. Budiž zde poznamenána skutečnost, že patrné přejímání evropské a africké provenience bylo v rámci možností vyloučeno. Pouze v případech, ve kterých se přejímka stala součástí indiánské kultury, byly takové pohádky zařazeny do sbírky. Při úzkém kulturním kontaktu indiánů s bílými osadníky docházelo k výměně na obou stranách, tak se indiánské motivy nacházejí v mnoha pohádkách bělochů.

Bohužel, falešná sentimentalita a romantické představy obraz severoamerického indiána leckdy zkreslily, a to nejen v dobrodružném braku. Ani indiánské pohádky nezůstaly ušetřeny. Byly básnicky přepracovávány, častokrát ke škodě původního příběhu. Jako příklad zde zmíníme Longfellowovu Hiawathu, ačkoliv seznam by mohl být dlouhý dle libosti. Pohádky v této sbírce pocházejí ve většině případů z pramenů, které zachytily doslovné znění povídky v řeči vypravěče. U těch kmenů, které zanikly dřív, než mohly být jazyk a kultura vědecky podchyceny, se muselo sáhnout po cestopisech, denících atd., které často obsahují národopisný materiál. Srovnáváním pohádek jazykově příbuzných kmenů jsem se pokoušel odstranit literární vlivy, kterým byly takové pohádky vystaveny.

Převedení světa představ indiánů do pojmů evropské řeči ovšem předpokládá určité přizpůsobení jazykovým zvyklostem a zvláštnostem nového prostředí. Tyto pohádky proto nelze posuzovat jako čisté překlady, nýbrž jako převyprávění, která se snaží co možná nejvíc vyhovět duchu originálu. Kde to bylo nutné, zkracovalo se, zejména na takových místech, na kterých pokusy indiánských vypravěčů o výklad narušují celistvost děje, aniž by přispívaly k pochopení. Únavná opakování byla taktéž vypuštěna.

Indiánské zvyky a obyčeje, jejichž pochopení má smysl z hlediska děje, jsou objasněny v nenápadných vedlejších větách, aby se předešlo poznámkám pod čarou.

Všechny národy, dokonce i nejprimitivnější skupiny, mají své pohádky, ba ve srovnání s často opravdu prozaickými civilizacemi západu jsou takzvané přírodní národy nezdědka překvapivě bohaté na ústní tradice. Pohádky jsou totiž tradicemi kmene nebo jazykového společenství. Naše pojmy *pověsti*, *pohádky*, *historiky*, *legends* atd. nelze při pozorování cizích kultur udržet. Hranice se stírají, historické se mísí s mytologickým, a konečný produkt nebývá výsledkem úvah, které by západnímu pozorovateli byly bez dalšího vysvětlení srozumitelné. Poznamenejme, že indiáni sami velmi dobře rozlišují mezi rozmanitými formami, avšak kategorie vypravěčů neodpovídají těm našim.

Indiánské pohádky ukazují, jak úzce jsou každodenní život a celková kultura skupiny spojeny s náboženstvím a světem představ těchto lidí. Pokus učinit srozumitelným nejasné dění v často nepřátelské přírodě, tj. formou vyprávění zažehnat a vysvětlovat, a snaha pobavit posluchače, vtiskly pohádkám svou pečeť stejně jako přání ústní cestou zachovat to, co bylo odpradáвна majetkem skupiny.

Ústní tradice jsou součástí každé svěbytné kultury. To se týká i indiánů, poněvadž všude tam, kde se vzdali vrozené kultury, zejména s životem úzce spojeného kmenového náboženství, upadly do zapomnění i tradice. Místo starých pohádek v takových případech nacházíme evropské přejímky často biblického původu, které, šířeny misionáři, vytlačily to staré. Někdy jsou takové příběhy oděny do indiánské podoby a silně pozměněny, a často není jednoduché odhalit původní jádro. To je běžné zejména v těch případech, kdy se převzetí odehrálo v době, kdy původní způsob života a staré představy měly ještě svou hodnotu.

Navzdory veškeré odlišnosti vykazují pohádky severoamerických indiánů určité podobnosti. Obzvlášť základní naladění na okolní přírodu je stejné. Indiánské kultury Severní Ameriky přece vznikly z jednoduchých sběračských a loveckých forem, třebaže kmény provozující zemědělství měly toto stádium vývoje za sebou již dlouho před objevením Ameriky. Všem kulturám však byla společná blízkost s přírodou a jejími tvory. Základní myšlenka byla: člověk spojený s přírodou, který se snažil chápat stvoření s hlubokou úctou a úžasem a sám sebe přitom viděl jako část tohoto stvoření. Člověk a zvíře byli rovnoprávní, dvě formy projevu jednoho ducha, dokonce dvě formy jednoho bytí. Indiáni v Severní Americe neutvářeli své okolí, nopak se přispůsobili dané skutečnosti tohoto světa, a to natolik, že ve změněném postředí často nebyli schopni života. Indián je částí přírody, ne jejím vládcem. Zde musí být zmíněno také totemistické vnímání, protože pouze na základě této základní polohy jej lze pochopit. Dokonce i tam, kde tlak bělošské kolonizace vedl ke smíšené kultuře, prosvítá ještě toto naladění na přírodu. Jako všude, i zde se indiánský prvek ukazuje jako velmi houževnatý a životaschopný.

Naše vědomosti o indiánech Severní Ameriky nejsou úplně, avšak v hrubých rysech je nám dnes vývoj jejich kultury znám. Také podstatné problémy indiánských pohádek jsou poměrně jasné. Snad v žádné jiné mimoevropské oblasti se neshánělo tak intenzivně jako v Severní Americe. Tato činnost doposud neustala, vynořují se nové varianty, objasňují se jazykové souvislosti a konečně je možný určitý přehled. Že zde etnograf musí pracovat ruku v ruce s lingvistou a etnologem, je samozřejmé. Z neúnavné sběratelské činnosti těchto tří oborů vzešel obraz indiána, jaký skutečně byl.

Severoameričtí indiáni netvoří ani jazykově, ani kulturně, ani rasově homogenní celek, ačkoliv vykazují určité společné rysy. Všichni indiáni jsou příslušníky žluté rasy, jejichž předkové přišli v různé době z Asie. Počátek tohoto stěhování národů by bylo možné hledat na konci poslední doby ledové, zatímco některé skupiny přešly přes Beringovu úžinu teprve o mnoho staletí později, přibližně v době evropského středověku. To se odráží i v pohádkách, které, jak se dalo očekávat, obsahují asijské prvky. Jedinečná geografická poloha zabránila přímému i nepřímému helénistickému vlivu na vývoj indiánských kultur, na rozdíl od kultur starého světa, které jsou helénismem všechny více či méně silně ovlivněny.

Zatímco rasová diferenciacie v Severní Americe je sice docela zřejmá, avšak poměrně nepatrná (sotva větší než mezi Evropany), kulturní rozdíly jsou podstatné. V extrémních případech, například mezi Eskymáky a Pueblany, nebyly o nic menší než rozdíly mezi indiány a bílými. V Severní Americe lze rozlišit množství kulturních oblastí, jejichž hranice jsou neurčité a na jejichž okrajích nacházíme smíšené kultury.

Jihovýchodní pěstitelé kukuřice, jejichž vliv místy sahal až na Pláně, byli severovýchodním obyvatelům lesa, kteří se taktéž živili zemědělstvím a lovem, kulturně blízko. Severně od nich začínala zóna lovců, kteří obsadili celý subarktický pás lesů. Pláně byly v historické době osídleny jízdniemi loveckými kmeny, jejichž kultura byla v souladu s lovem bizonů. Vedle toho se na Missouri udržela starší forma pěstování kukuřice a lovu. Na jihozápadě, vedle vysoce rozvinutého zemědělství pueblo indiánů a příbuzných skupin, ovládly scénu sběračské a lovecké kultury. K těm patřili mimo jiné původně také Apačové a Navahové. Takzvané Plateau (*Plošina*) bylo obýváno zejména sběrači, kteří se v severní části v historické době dostali pod vliv kultur z Plání a stali se jezdeckým národem. V oblasti dnešní Kalifornie existovala řada kultur sběračů a lovců, jejichž hlavní obživou byly žaludy. Dělili se do mnoha odštěpených skupin, skoro úplně zde chyběl politický prvek, takže snad ani nelze hovořit o vesnicích, a už vůbec ne o kmenech. Severozápadní pobřeží Tichého oceánu bylo obsazeno vyspělou rybářskou kulturou, jejíž sociální uspořádání mělo svá přísná pravidla. Ve vnitrozemí Aljašky a severozápadní Kanady žili subarctičtí lovci. Severně od nich, zejména na březích Ledového moře od Aljašky po Grónsko, se rozprostírala domovina Eskymáků, kmene arktických lovců, jejichž živobytí spočívalo převážně v lovu arktických mořských savců. Naproti tomu některé vnitrozemské skupiny, karibu Eskymáci, se specializovaly na lov karibu.

Peřím ozdobený jezdec, který přepadával vozové výpravy kolonistů, patřil tedy k menšině, která se jezdcí stala až v historické době, totiž poté, co Španělé do Severní Ameriky dovezli koně. Rovněž bojovní lesní indiáni severovýchodu, jsou typičtí pouze pro tuto oblast. Přísné a nehybné tváře, které bývají v románech s oblibou připisovány, byly v každém případě nasazovány pouze pro styk s bílými nebo při oficiálních příležitostech, v běžném životě se indiáni smějí stejně rádi jako jejich bílí bratři.

Rozdílnost indiánských kultur Severní Ameriky je podtržena ještě pestrým množstvím jazyků a dialektů. Více než padesát nezávislých jazykových rodin, které se opět dále dělí na přibližně sedm set dialektů, dokazuje, že na osídlení země se podílelo mnoho skupin, které v izolaci závislé na okolnostech mohly rozvíjet jazykové zvyklosti, zvláště byli neznámý fixační prvek písma. Každá jednotlivá řeč a dialekt disponuje velkou slovní zásobou, která umožňuje rozlišovat mezi nejjemnějšími nuancemi, vyjadřovat abstraktní ideje a objasňovat zvláštní gramatické rozlišování. Indiánské jazyky Severní Ameriky samy v sobě nemají nic primitivního, jsou to vyspělé, komplikované soustavy.

Jazykové rodiny kolísají, stejně jako území kmenů, ve své velikosti. Obzvláště na západním pobřeží se nachází hojnost roztržštěných skupin. V tom se pobřeží Pacifiku podobá oblastem centrální Ameriky. Naproti tomu na východě a na severu nacházíme větší homogenní celky, kterých si krátce povšimneme. Zde navržený obraz popisuje poměry před bílou kolonizací.

Od Grónska po Aljašku hovoří Eskymáci jedním jediným jazykem, která se na celém území liší pouze v nepatrných dialektových odlišnostech. Na Aljašce kromě toho existují další eskymácké dialekty, které se od hlavního jazyka více nebo méně odchylují. Skupina Athapasků, k jejímž severním zástupcům patřily téměř všechny lovecké kmeny ve vnitrozemí Aljašky a největší část indiánů ve vnitrozemí západní Kanady, se na jihozápadě objevuje jako Navahové a Apačové. Zástupci algické jazykové rodiny sídlili od Skalistých hor v západní Kanadě po Atlantský oceán, na východě sahali od Velkých jezer po Tennessee. Irokézské jazyky se vyskytují v oblasti mezi St. Lorenz a severní Georgií. Oblast mezi Skalistými horami a pacifickým horským pásmem, tzv. Plateau – Plošina, byla osídlena především příslušníky juto-aztécké jazykové rodiny, jejíž zástupci žili roztroušeni až hluboko v Mexiku, k této rodině patřili např. Aztékové. V obou Karolínách a ve Virginii najdeme zástupce jazykové rodiny, k níž patřily také četné kmeny Plání a která je pojmenována podle Siouxů. Rodina maskogijská se nachází hlavně na jihovýchodě severoamerického území, v dnešních státech Mississippi, Alabama, Georgia a Florida. Mimo to existovalo ještě mnoho menších skupin, často jen rozprášené zbytky, jejichž jazykovou příbuznost nelze stanovit a které proto musí být posuzovány jako samostatné.

Všechny kmeny zastoupené v této sbírce jsou na konci knihy uvedeny odděleně s krátkými výklady. Při této příležitosti odkazuji rovněž na mapu, která udává místo původu každé pohádky ve sbírce. Budiž poznamenáno, že stejná pohádka se může vyskytovat i u dalších kmenů.

Panu Reinhardu Lettauovi děkuji za cennou pomoc při studiu rukopisů.

Můj zvláštní dík však patří mužům a ženám, kteří svou často nesnadnou detailní prací, zájmem a pochopením myšlenkového světa indiánů umožnili vznik této sbírky. Jejich jmen je příliš mnoho na to, aby zde byla jednotlivě uvedena. Jejich práci vděčíme za to, že pokladnice pohádek byla zachována v jazycích indiánských vypravěčů.

Boston, Massachusetts
Leden 1963
Gustav A. Konitzky